पात्रादेव ग्रहीतव्य इत्यादिबाधप्रसङ्गागतो ग्रहादिविचारः। षष्ठे सामरूपे गेयमित्यादिबाधप्रसङ्गागतः सामविचारः। सप्तमे पश्वङ्गेषु हविर्भेदः। अश्वमेधीयमपूर्व्वकर्म्मत्यादिबाधप्रसङ्गागतः प्रकीर्णविचारः। अष्टमेनानुयाजेष्वितिपर्य्युदासो न सोम इत्यर्थवादो नातिरात्र इति प्रतिषेध इत्यादिर्बाधोपयुक्तो नञर्थविचारः।

एकादशाध्यायस्य प्रथमे पादे तन्त्रस्योपोद्घातो वर्णितः। द्वितीये तन्त्रावापौ संक्षेपेणोक्तौ। तृतीये तन्त्रमुदाहरणबाहुल्येन प्रपञ्चितम्। चतुर्थे तथैवावापः प्रपञ्चितः।

द्वादशाध्यायस्य प्रथमे पादे पशुधर्म्माणां पशुपुरोडाशे प्रसङ्गः। सौमिकवेदेरुत्तरकालीनकर्म्मसु प्रसङ्ग इत्यादि विचारः। द्वितीये सवनीयपशोस्तन्त्रित्वम्। न तु सवनीयपुरोडाशानाम्। विकृतिस्तन्त्रिणी न प्रकृतिः। अन्वारम्भणीया विकृतिष्वपि स्यात्। न तु प्रकृतावेवेत्यादिविचारः। तृतीये त्वङ्गासङ्गयोः समुच्चयः। आधारगतानामस्मृतसन्ततत्वादीनां समुच्चय इत्यादिकं प्राधान्येन। यवव्रीह्योर्व्विकल्प इत्यादिकं समुच्चयापवादत्वेनेत्युभयं चिन्तितम्। चतुर्थे चैन्द्रावार्हस्पत्ययाज्यानुवाक्ययुगलयोर्व्विकल्प इत्यादिकं प्राधान्येन। याज्यानुवाक्ययोः समुच्चय इत्यादिकं विकल्पापवादत्वेनेत्युभयं चिन्तितम्। तदेवं द्वादशाध्यायगतेषु षष्टिसंख्यकेषु पादेषु प्रतिपाद्या अर्थाः संगृहीताः।” इत्यधिकरणमाला। उत्तरमीमांसाध्यायपादप्रतिपाद्यार्थो यथा,—

“शास्त्रं ब्रह्मविचाराख्यमध्यायाः स्युश्चतुर्व्विधाः।
समन्वयाविरोधौ द्वौ साधनञ्च फलन्तथा॥
समन्वये स्पष्टलिङ्गमस्पष्टत्वेऽप्युपास्यगम्।
ज्ञेयगं पदमात्रञ्च चिन्त्यं पादेष्वनुक्रमात्॥
द्वितीये स्मृतितर्काभ्यामविरोधोऽन्यदुष्टता।
भूतभोक्तृश्रुते लिङ्गश्रुतेरप्यविरुद्धता॥
तृतीये विरतिस्तत्त्वं पदार्थपरिशोधनम्।
गुणोपसंहृतिर्ज्ञानैबहिरङ्गादि साधनम्॥
चतुर्थे जीवतो मुक्तिरुत्क्रान्तिर्गतिरुत्तरा।
ब्रह्मप्राप्तिब्रह्मलोकाविति पादार्थसंग्रहः॥”

इति न्यायाधिकरणमाला॥ मीमांसाद्वयमतसंग्रहो यथा,—

अथ मैमांसकम्।

“मीमांसको द्विधा कर्म्मब्रह्ममीमांसकः स्मृतः।
वेदान्ती मन्यते ब्रह्म कर्म्म भट्टप्रभाकरौ॥
प्रत्यक्षमनुमानञ्च वेदाश्चोपमया सह।
अर्थापत्तिरभावश्च भट्टानां षट्प्रमाण्यसौ॥
प्रभाकरमते पञ्चैतान्यभावस्य वर्ज्जनात्।
अद्वैतवादी वेदान्ती प्रमाणन्तु यथातथा॥
सर्व्वमेतदिदं ब्रह्म वेदान्तेऽद्वैतवादिनाम्।
आत्मन्येव लयो मुक्तिर्वेदान्तिकमते मता॥
अकुकर्म्मा सषट्कर्म्मा शूद्रान्नादिविवर्ज्जकः।
ब्रह्मसूत्री द्विजो भट्टो गृहस्थाश्रमसंस्थितः॥
भगवन्नामधेयास्तु द्विजा वेदान्तदर्शने।
विप्रगेहभुजस्त्यक्तोपवीता ब्रह्मवादिनः॥
चत्वारो भगवद्भेदाः कुटीचरबहूदकौ।
हंसः परमहंसश्चाधिकोऽमीषु परः परः॥”

इति जिनदत्तकृतविवेकविलासः। सर्व्वदर्शनसंग्रहधृत जैमिनिमतसंग्रहो यथा। अथातो धर्म्मजिज्ञासा इति प्रथमाधिकरणसूत्रम्। तत्राधिकरणं पञ्चावयवमाचक्षते परीक्षकाः। अस्मिन् सूत्रे स्वाध्यायोऽध्येतव्य इतिश्रुतिवाक्यमाश्रित्य विषयसंशयपूर्व्वपक्षसिद्धान्तनिर्णयरूपपञ्चाङ्गात्मकाधिकरणेन मीमांसाशास्त्रारम्भस्यावश्यकता प्रदर्शिता। मीमांसा हि वेदविचारशास्त्रं तदारम्भो निष्प्रयोजनः स्वाध्यायोऽध्येतव्य इतिश्रुत्या वेदाध्ययनं विहितं तत्र विश्वजिन्न्यायात् स्वर्गरूपं फलमक्षरग्रहणमात्रेणापि सम्भवति न तत्रार्थबोधापेक्षाप्यस्ति अतस्तत्र वेदार्थबोधापेक्षया तदधीनायाः विचारणाया अपि अनावश्यकत्वात् अथवा यागादिकर्म्मावबोधाय स्वाध्यायोऽध्येतव्यः तस्य चार्थबोधरूपं दृष्टमेवफलं ततश्च दृष्टार्थत्वेन तस्य वैधत्वाभावात् वेदार्थविचारस्यापि तदेकप्रयोजनस्य वैधत्वं नास्तीति तद्विचारशास्त्रमनारम्भणीयम्। स्वाध्यायाध्ययनानन्तरं विचारशास्त्रेऽध्येतव्यतया स्नीहति वेदमधीत्य स्नायादितिविधिबोधितं वेदाध्ययनसमावर्त्तनयोरानन्तर्य्यं बाध्येत तस्मान्नविचारशास्त्रमारम्भणीयमितिपूर्व्वपक्षसुङ्गाय अध्ययनस्य दृष्टफलकत्वेपि अध्येतव्य इत्यत्र तव्यप्रत्ययेन भावनाप्रतिपादनात् अर्थबोधस्य तत्र भाव्यत्वेनान्वयादध्ययनविधेरवघातादिविधिवन्नियमापूर्व्वार्थत्वं। तथाच यथा दर्शपौर्णमासजन्यं परमापूर्व्वमवघातादिजन्यमवान्तरापूर्व्वं कल्पयति तथा समस्तक्रतुजन्यमपूर्व्वजातं क्रतुज्ञानसाधनाध्ययननियमजन्यमपूर्व्वं कल्पयिष्यति। अन्यथा अध्ययनविधेर्वैफल्यं स्यात्। अर्थबोधरूपदृष्टफलस्य सम्भवे विश्वजिन्न्यायान्न स्वर्गफलकल्पना। इति सिद्धान्तितम्। यथा यागे यवादेर्नखादिनापि वितुषीकरणसम्भवे अवघातविधिना अवघातो नियम्यते तथा अध्ययनविधिना अध्ययनं नियम्यते। तथाच अध्ययनेन च वेदार्थे परिज्ञाते तत्र संशये तन्निर्णयार्थं विचारशास्त्रमवश्यमपेक्षितव्यमिति विचारशास्त्रमारम्भणीयमेवेति प्रथमाधिकरणनिष्कर्षः एवंरीत्या अधिकरणसहस्रात्मकं कर्म्ममीमांसाशास्त्रं जैमिनिना प्रणीतम्। अस्मिन् शास्त्रे वेदस्यापौरुषेयत्वम्। वर्णानां ककारादीनां नित्यत्वं तत्र सोऽयं क इत्यादिप्रत्यभिज्ञैव प्रमाणं कण्ठताल्वाद्यभिघात एव तदभिव्यञ्जकः। ततश्च वेदस्यापौरुषेयतया निरस्तसमस्तशङ्काकलङ्काङ्कुरत्वेन स्वतः सिद्धं धर्म्मे प्रामाण्यमिति सुस्थितम्।

प्रमाज्ञानस्य स्वतःप्रामाण्यम्। विज्ञानसामग्रीजन्यत्वे सति तदतिरिक्तहेत्वजन्यत्वं प्रमायाः स्वतस्त्वमिति॥

मीरः, पुं, (मिन्वन्ति प्रक्षिपन्ति नद्यो जलान्यत्रेति। मिञ्+“शुषिचिमिञां दीर्घश्च।” उणा० २। २५। इति क्रन् दीर्घत्वञ्च।) समुद्रः। इत्युणादिकोषः॥ पर्व्वतैकदेशः। सीमा। पानीयम्। इति संक्षिप्तसारोणादिवृत्तिः॥

मील, ऋ निमेषे। इति कविकल्पद्रुमः॥ (भ्वा०-पर०-अक०-सेट्।) ऋ अमिमीलत् अमीमिलत्। मीलति चक्षुः पक्ष्मभिरावृतं स्यादित्यर्थः। इति दुर्गादासः॥

मीलं, क्ली, (मीलतीति। मील+कः।) वनम्। इति केचित्॥

मीलनं, क्ली, पक्ष्मभिरावरणम्। मीलधातोर्भावेऽनट् (ल्युट्) प्रत्ययेन निष्पन्नम्॥

मीलितं, त्रि, (मील+क्तः।) अप्रफुल्लम्। तत्पर्य्यायः। सङ्कुचितम् २ निद्राणम् ३ मुद्रितम् ४। इति हेमचन्द्रः॥ (अलङ्कारविशेषः। यथा, साहित्यदर्पणे। १०। ११५।
(“मीलितं वस्तुनो गुप्तिः केनचित् तुल्यलक्ष्मणा।”)

मीव, पीवे। इति कविकल्पद्रुमः॥ (भ्वा०-पर०-अक०-सेट्।) मीवति। मीवः स्थूलीभावः। इति दुर्गादासः॥

मीवरः, त्रि, (मीनाति हिनस्तीति। मीञ्+“छित्वरच्छत्वरधीवरपीवरमीवरेति।” उणा० ३। १। इति ष्वरच् निपातितश्च। अन्नोज्ज्वलेन तु माधातोः ष्वरच् निपातितश्चेत्युच्यते स्म।) हिंस्रः। इत्युणादिकोषः॥ (मीयते इति, मा+ष्वरच्। निपातितः।) सेनानी। पूज्यः। इति संक्षिप्तसारोणादिवृत्तिः॥

मीवा, स्त्री, (मीनाति हिनस्तीति। मी+“शेवायह्वजिह्वाग्रीवाप्वामीवाः।” उणा० १। १५४। इति वन् निपात्यते च।) उदरकृमिः। इत्युणादिकोषः॥ वायुः। इति सिद्धान्तकौमुद्यामुणादिवृत्तिः॥ शीकरः। सारः। इति संक्षिप्तसारोणादिवृत्तिः॥

मुः, पुं, (मव्+बाहुलकात् डुन्। टिलोपश्च।) बन्धनम्। इत्येकाक्षरकोषः॥ महेशः। इति हड्डचन्द्रः॥

मुकुन्दकः, पुं, पलाण्डुः। केचित्तु मुकन्दकस्थाने मुकन्दक इति पठित्वा जवनानां मुदं हर्षं प्रायेण कन्दति आह्वयति कदि आह्वाने रोदने च णकः पृषोदरादित्वात् इलुक् मुकन्दक इति व्याचक्षते। इत्यमरटीकायां भरतः॥

मुकुः, पुं, (मुच्+बाहुलकात् कुः। पृषोदरादित्वात् साधुः।) मुक्तिः। यथा,—
“मुकुर्मुक्तौ महेशे मुः कुः पृथिव्यामशोभने।”
इति दुर्गादासधृतहड्डचन्द्रः॥

मुकुटं, क्ली, (मङ्कते मण्डयति। मकि+उटन् नलोपश्चेति न्यासः।) स्वनामख्यातशिरोभूषणम्। तत्पर्य्यायः। किरीटम् २। इत्यमरः,